

MİLLETLERARASI HUKUK
VE
MİLLETLERARASI MÜNASEBETLER ENSTITÜSÜ

LOZAN'IN
50.
YILINA
ARMAĞAN

FESTSCHRIFT AUS ANLASS DER 50. WIEDERKEHR
DES FRIEDENSVERTRAGS VON LAUSANNE

LIVRE COMMEMORATIF DU CINQUANTENAIRE
DU TRAITE DE LAUSANNE

STUDIES IN COMMEMORATION OF THE LAUSANNE
PEACE TREATY ON ITS 50th ANNIVERSARY

ISTANBUL ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ

LOZAN'ın 50. YIL ARMAĞANI

FESTSCHRIFT AUS ANLASS DER
50. WIEDERKEHR DES FRIE-
DENSVERTRAGS VON
LAUSANNE

LIVRE COMMEMORATIF DU
CINQUANTENAIRE DU TRAITE
DE LAUSANNE

STUDIES IN COMMEMORATION
OF THE LAUSANNE PEACE TREATY
ON ITS 50th ANNIVERSARY

FAKÜLTELER MATBAASI
İSTANBUL — 1978

İSMET İNÖNÜ VE LOZAN

Prof. Dr. Yılmaz ALTUĞ

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Millî Kurtuluş tarihi üç askerî, bir de siyasî zafer üstüne kurulmuştur. İnönü zaferi, dağınık kuvvetler yerine kurduğumuz ilk muntazam ordunun, askerî emir ve kumandanın zaferidir. Sakarya düşman istilâsını vatanın bağrında durduran ve geri çeviren; Dumlupınar, istilâ ordularını yok ederek millî istiklâli kuran askerî zaferlerdir. Lozan Muahedesi ise yeni Türkiye Devletinin toprak ve hak bütünlüğünü ve tamlığını, büyük harbi kazanan devletler başta olmak üzere bütün milletler âlemine tanıttıran ve tasdik ettiren siyasî zaferin şanlı ve şerefli vesikasıdır¹.

İnönü'nde İsmet Paşa cephe komutanı, Sakarya'da Mustafa Kemal Paşa Başkomutan ve İsmet Paşa cephe komutanı, Dumlupınar'da Mustafa Kemal Paşa Başkomutan ve İsmet Paşa gene cephe komutanı, Lozan görüşmelerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve İsmet Paşa Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hariciye Vekili ve Başmurahtası idi. Bu suretle yeni Türkiye devletinin temel taşlarına Atatürk ve İnönü adları tarihin yanılmaz ve yanılmaz eliyle kazılmış bulunmaktadır. Şu anda da her ikisi Anıt-Kabir'de karşı karşıya son istirahatgâhlarında ebedi uykularını uyumaktadırlar.

Lozan Konferansını Büyük Kurtarıcı Atatürk Nutkunda şöyle anlatır : "Lozan Konferansı içtimaî umumisi 21 Teşrinisanî (Kasım) 1922 tarihinde vukubulmuştur. Bu konferansta Türkiye devletini İsmet Paşa hazretleri temsil etti, Trabzon mebusu Hasan Bey ve Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, İsmet Paşanın riyasetindeki heyetî

1) Şükrü Saraçoğlu'nun Ali Naci Karacan'ın **Lozan** kitabına tebrik eden 7.7.1943 tarihli mektubundan.

murahasayı teşkil ediyordu. Heyeti Murahhasamız Teşrinisanı 1922 iptidalarında Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan hareket etti.

Efendiler; iki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve neticesi dünyanın malûmu bulunan bir keyfiyettir. Bir müddet Ankara'da Lozan Konferansı müzakerelerini takip ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk hukukunu tasdik eder müsbet neticeler görülmüyordu. Ben bunu pek tabii buluyordum. Çünkü Lozan sulh masasında mevzu bahis edilen mesail (işler) üç, dört senelik yeni devreye ait ve munhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rüyet olunuyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı.²

İsmet Paşa ise Muahedenin tasdiki için 24 Ağustos 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisinde oylamadan önceki son konuşmasında Lozan Konferansını şöyle tanımlamaktadır :

"Arkadaşlar; Lozan Konferansı milletimizin Avrupa ortasında davet olunduğu büyük bir imtihandır. Mübalâğa buyurmayınız acaba uzaklardan sesini işittiğimiz Türkiye, medenî âlem ortasında ve günâgün müşkülât içinde vâzih ve sarih olarak dâvasını teşrih ve müdafaa edecek bir seviye medeniye ve seviye siyasyede midir? Acaba gördüğümüz manzara Anadolu dağlarında şu veya bu tesadüfün muhasımlar tarafından irtikâp olunan şu veya bu hatanın tesadüfî neticesi midir? Yoksa müsbet ve muayyen bir hedefe doğru bir milletin bütün kuvvet ve menabii ile vakfı nefis ederek behemehal istihsali gaye için giriştiği bir mücadele midir? Bunun imtihanı idi. Türkiye, Lozan'da bütün cihanı idare eden heyetlerin tecrübeli ilim ve irfan ile temayüz etmiş vazifelerini ifa için ciddi bir surette yetişmiş ve çalışmış mümessilleri ile karşı karşıya geldi."³

Ve bu karşılaşmadan İnönü çok yüksek diplomatik kabiliyetleri, fevkalâde asap metaneti, feragati nefis hissi, büyük vatanseverliği ve Mustafa Kemal'den gördüğü destekle muzaffer çıkmıştır. Mustafa Kemal'den aldığı kuvveti İsmet Paşa yine Lozan Andlaşmasının tasdiki celsesindeki son konuşmasında şöyle belirtmek-

2) Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, 2. cilt (1920 - 1927, 1934, s. 194.

3) Cemil, **Lozan**, 2. cilt, 1933, s. 533.

tedir: "Bu kadar ağır mesuliyetleri çekinmeden deruhte edebilmek için ve bunların içinde ne büyük müşkülât karşısında dahi hedefe karşı yürümek için malik olduğum menbaı kuvvet, bilhassa Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşadır. Arkadaşlar; yalnız şahsî bir minnet ve şükran ifade etmek için söylemiyorum: Vazife ve iş noktai nazarından bir hakikati ifade etmek için söylüyorum. İnsan çok bunaldığı zaman da muvafık tedbiri bulsa dahi behemehal o muvafık tedbirin daha büyük ve samimi birisi tarafından teyit edilmesine muhtaçtır. Büyük ve karışık vaziyetler içerisinde en büyük tedbir o kadar basittir ki, ekseriya bunu bulmak çok müşküldür. Fevkalâde karışık, dolaşık, bulutlarla kapalı bir muhit içerisinde yol gösterecek bir isabeti nazar lâzımdır. Bu isabeti nazarı gerek muharebe ve gerekse sulh hayatında bize gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Aldığım vazifelerde muvafakiyet hâsil oldu ise gerek harpte ve gerek sulhta başlıca âmil olarak Mustafa Kemal Paşayı muvacehi millete ifade ediyorum."⁴

Lozan'ın en önemli başarısı kapitülasyonların kaldırılması olmuştur. Gazi Mustafa Kemal kapitülasyonları Nutkunda şöyle anlatmaktadır :

"Efendiler; malûmdur ki. Yeni Türkiye devletinin istihlâf ettiği Osmanlı devleti uhudu atika namı altında birtakım kapitülasyonların zebunu idi. Hristiyan anasır birçok imtiyazlara ve istisnaiyetlere malik bulunuyordu. Osmanlı devleti, Osmanlı memleketinde bulunan ecnebilere hakkı kazasını tatbik edemezdi. Osmanlı tebasından aldığı vergiyi ecnebilere almaktan memnu bulunuyordu. Devletin hayatını kemiren kendi dahilindeki anasır hakkında tedabir almaktan menedilirdi. Osmanlı devleti kendisini tesis eden unsuru aslinin Türk milletinin insanca yaşamasını temin edecek esbaba da tevessülünden men edilmişti. Memleketi imar edemez, şimendifer yaptıramaz, hatta mektep yaptırmakta serbest değildi, bu gibi ahvalde derhal acanip müdahale ederdi."⁵

Ta Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi kararları arasında bulunan kapitülasyonların ilgası ancak Lozan Andlaşması ile tamamen gerçekleşmiştir.

4) Cemil, *adı geçen eser*, s. 534.

5) Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 2. cilt, 1034, s. 194.

Yine Büyük Atatürk'e dönelim : "Efendiler; varisi olduğumuz Osmanlı devletinin dünya nazarında hiç bir kıymeti, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı. Hukuku beynelmilelden hariç tanınmış, adeta sahabet ve vesayet altına alınmış bir mahiyette farzolunuyordu. Maziye ait müsamahaların, hataların faili biz olmadığımız halde esasen asırların müterakim hesapları bizden sorulmamak lâzım gelirken bu hususta da dünya ile karşı karşıya gelmek bize teveccüh etmişti. Millet ve memleketi hakikî istiklâl ve hâkimiyetine sahip kılmak için bu müşkülât ve fedakârlığı da iktihâm etmek bizim üzerimize tahmil olunmuştu. Ben neticenin behemehâl müsbet olacağından emindim. Türk milletinin mevcudiyeti için, istiklâl için, hâkâmiyet için behemehâl istihsal ve temine mecbur olduğu esasların cihanca tasdik olunacağına asla şüphe etmiyordum."⁶

Büyük kurtarıcı ve onun büyük yardımcısı İnönü, bu şüphesiz inançlarını gerçekleştirmeyi de bilmişlerdir. Atatürk'ün deyimi ile Konferansın "gösterdiği makus vaziyetlere lüzumundan ziyade ehemmiyet" atfetmemişlerdir. Hukukumuzu muhafaza ve temin için kudretimizin var olduğunu ve bu kuvvetin yeterli olduğunu biliyorlardı. Yine Atatürk'ün deyimi ile "en büyük kuvvetimiz, en şayanı emniyet mesnedimiz hâkimiyetimizi idrak etmiş ve onu bilfiil halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen isbat eylemiş olduğumuz idi."

Lozan Konferansı bilindiği üzere 4 Şubat 1923'de iki aylık müzakerelerden sonra kesilmiştir. Buna sebep İtilâf devletleri delegelerinin bize verdikleri, manâ ve ruh itibarıyla bağımsızlığımıza aykırı şartları ihtiva eden barış tasarısı idi. Bunu reddetmemiz zorunlu idi. Buna karşılık delegasyonumuz karşı tarafa bir mektup verdi. Bunda "şimdiye kadar anlaşığımız noktaları imza ederek barış yapalım, ikinci ve üçüncü derece işleri sonra başka bir konferansta müzakere ederiz" dedik, bu kabul edilmedi, heyetimiz Ankara'ya döndü.

Lozan'da Avrupalı diplomatları sık sık mat eden İsmet Paşa'yı Mecliste ağır tenkid etmeye teşebbüs ettiler. Atatürk bunu şöyle anlatır :

6) Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, 2. cilt, 1934, s. 194.

“Anlaşıldığına göre muhalifler Heyeti Murahhasamıza, İsmet Paşaya hasmı biaman kesilmişlerdi. Güya sulh olmuş iken İsmet Paşa yapmamış, avdet etmiş. Heyeti Murahhasa, Heyeti Vekilenin talimatı hilâfında hareket etmiş.” 27 Şubat 1923 gizli celsesinde başlayan saldırılar 6 Marta kadar sürdü. Nihayet Mustafa Kemal kürsüye çıkarak uzun uzun bütün ihtimalleri anlattı ve delegasyonumuzun Heyeti Vekilenin verdiği talimata aykırı harekette bulunup bulunmadığına Bakanlar Kurulunun karar verebileceğini açıkladı ve “Heyeti Murahhasamız kendine tevdi edilen vazifeyi tamamen ve pek mükemmel bir şekilde ifa etmiştir. Milletimizin ve Meclisimizin şerefini muhafaza etmiştir” dedi.

Konferans kesilmiş olmakla beraber taraflar arasında nota ile ilişkiler devam ediyordu. Nihayet 23 Nisan 1923'te Konferansın ikinci bölümü açıldı ve 24 Temmuz 1924'de Lozan Andlaşması imzalandı.

Büyük bir imparatorluğun Misak-ı Milliye göre tasfiyesi, başta sınırlar, Düyunu Umumiye denilen borçlar, mer'i kalacak mukaveleler, mallar, haklar ve menfaatler gibi birçok hususun andlaşmada halli icap etmiştir. Andlaşmada ayrıca, Boğazlar, yabancı postaların lağvı (memleketimizde 64 yabancı posta merkezi vardı), yabancı mektep ve müesseselerin durumu, ticaret mukaveleleri, münakale yolları sağlık işleri ve yukarıda belirttiğimiz üzere kapitülasyonların kaldırılması yer almaktadır.

Lozan başta da belirttiğimiz gibi askeri zaferlerimizi perçinleyen, Türkiye Cumhuriyetinin temel taşlarından biridir. Onun sağlanmasında büyük payı olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'ye ebedi minnet ve şükranlar.

ISMET İNÖNÜ AND LAUSANNE

Dr. Yılmaz ALTUĞ

Professor of Law at the University of Istanbul

The History of National Independence is based on three military and one political victories. The victory of İnönü is the victory of the first regular army we established instead of small resistance groups. Sakarya victory is the victory which stopped the enemy invasion in the heart of the country and pushed it back. Dumlupınar victory is the victory which established national independence annihilating the enemy armies. İnönü, Sakarya and Dumlupınar are military victories, while Lausanne victory is the political victory which guaranteed the territorial integrity of the new Turkish state which was recognized by the whole of the nations including the victorious Allied of the First World War.¹

At İnönü, İsmet Pasha was the Commander of the Front, at Sakarya Mustafa Kemal Pasha was the Commander in Chief, İsmet Pasha the Commander of the Front, at Dumlupınar Gazi Mustafa Kemal Pasha was the Commander-in-chief, İsmet Pasha was again the Commander of the Front, at the Lausanne negotiations Gazi Mustafa Kemal Pasha was the President of the Turkish National Assembly and İsmet Pasha was the Minister of Foreign Affairs of the Government of the Turkish National Assembly and the Chief Delegate. This way the names of Atatürk and İnönü were carved to the foundation stones of the new Turkish State with the hand of the History. Lausanne Conference is explained as the following in the Speech of Atatürk: "The plenary sitting of the Lausanne Conference took place on the 21 st November, 1922. His Excellency İsmet Pasha represented Turkey. Hasan

1) Şükrü Saraçoğlu, from his letter to Ali Naci Karacan dated 7.7. 1943 Congratulating his book Lozan.

Bey, deputy for Trabzon, and Rıza Nur Bey, deputy for Sinop, constituted the delegation under the leadership of İsmet Pasha. The latter left Ankara for Lausanne in the first days of November.

The results of the Lausanne Conference, which lasted for eight months in two sessions, are known to the world at large.

For some time I followed the negotiations of the Lausanne Conference from Ankara. The debates were heated and animated. No positive results regarding the recognition of Turkish rights were noticeable. I found this quite natural, because the questions brought forward on the agenda did not exclusively concern the new régime, which was only three or four years old.

Centuries-old accounts were regulated. It was surely neither a simple nor convenient task to find our way through such a mass of old, confused and rubbishy accounts.

We know that the Ottoman Empire, whose succession the new Turkish State had accepted, was fettered by the Capitulations which existed in the name of ancient Treaties. The Christian elements enjoyed numerous privileges and favours. The Ottoman Government could not exercise the administration of justice in regard to foreigners dwelling in the Ottoman Empire. It was forbidden to impose taxes on foreigners as were raised from our own citizens. The Government was also prevented from taking steps against those elements in the interior that undermined the foundations of the State.

The Ottoman Government was also prohibited from securing the means of carrying on their existence in a manner worthy of human beings by the Turkish people, the original element from which they emanated. They could not restore the country, could not build railways and were not even free to establish schools. If we tried to do so, the foreigners immediately interfered. In order to secure a luxurious existence for themselves, not only had the Ottoman sovereigns and their Courts placed all the revenues of the country and the nation at their disposal, but they had in addition floated numerous loans, thereby sacrificing not only the resources of the nation, but even the honour and dignity of the State. And this was done to such an extent that the Empire had become incapable of paying the interest on these loans and was regarded in the eyes of the world as being in a state of bankruptcy.

The Ottoman Empire, whose heirs we were, had no value, no merit, no authority in the eyes of the world. It was regarded as being beyond the pale of international right and was, as it were, under the tutelage and protection of somebody else. We were not guilty of the neglect and errors of the past and, in reality, it was not ourselves from whom they ought to have demanded the settlement of accounts that had accumulated during past centuries. It was, however, our duty to bear the responsibility for them before the world. In order to procure true independence and sovereignty for the nation, we had still to submit to these difficulties and sacrifices. As for myself I was certain that we would achieve a positive result in any event. I had no doubt that the whole world would finally recognise the principles which the Turkish nation had to adopt and realise at all cost for their existence, their independence and their sovereignty; the foundations had actually and in reality already been laid by strength and merit. What we demanded from the Conference was nothing more than the confirmation in a proper manner of what we had already gained. We only claimed our well-known and natural rights. In addition, we had the power to preserve and protect these rights. Our strength was sufficient for this purpose. Our greatest strength and our surest point of support was the fact that we had realised our national sovereignty, had actually placed it in the hands of the nation and had proved by facts that we were capable of maintaining it. These were the considerations that allowed me calmly to follow the course of the negotiations at the Conference without attaching undue importance of the vexatious agitations through which they passed.²⁾

İsmet Pasha in his speech on August 24, 1923 at the Turkish National Assembly on the occasion of the ratification of the Lausanne Treaty explained Lausanne Conference in the following words: "Lausanne Conference is a great examination that our nation had to through in the mid of Europe, Turkey whose voice is heard from distance does she have a level of civilization and a political level which can enable herto explain and defend her case

---

2) A Speech delivered by Mustafa Kemal Atatürk, 1927 - Ministry of Education Printing Plant - Istanbul, 1963, p. 585 - 586.

in a explicit way in the middle of civilized world and many difficulties?

Is the panorama seen a result of only of a happy coincidence? This was the examination?

İnönü was victorious in this examination. Thanks to his high diplomatic abilities, his extraordinary strenght of nerves, his great patriotism and the support of M. Kemal Atatürk, İnönü openly admittet and thanked the support of Mustafa Kemal in the following words before the Turkish National Assembly : "My strenght's source which enabled me to accept such great responsibilities, in such great difficullites is Mustafa Kemal Pacha, the President of the the Turkish National Assembly".

Atatürk finished the Lausanne Peace Treaty explanation as follows.

"Gentlemen :

I shall now revert to the Lausanne Conference,

The delegations of the Entente Powers presented the draft of a Peace Treaty to our delegation. This contained nothing but the summary of the debates that taken place during the course of two months. This traft contained provisions that were contrary to the spirit and sense of independence. The judicial, financial and economic provisions were, above all others, unacceptable. We were absolutely compelled to reject this draft. In reply, our delegation wrote a letter to the following effect: "We want to sign a peace on the points about which we have come to an agreement".

Among the numerous points discussed at the Conference, there were actually some which were acceptable to us. In this letter it was also said :

"We shall examine the questions of second and third Orders. These proposals must be regarded as non-existing if they should be repudiated by the Entente Powers."

The proposal of our delegation was not taken into consideration; Instead of a rupture they spoke of a suspension in the negotiations. The delegations of the individual states returned home. Our delegation did the same. Regarding myself, I was just on my return journey

3) Cemil, **Lozan**, 2 cil 1933, p. 533. Translated by the author.

from Western Anadolu. On the 18 th February, 1923, I met İsmet Paşa at Eskişehir and we returned together to Ankara.

After having heard that İsmet Paşa's return to Ankara coincided with mine, a strange and inexplicable mentality had apparently been shown at Ankara... It was regarded as a disadvantage that İsmet Paşa had met me and exchanged his views with me before he had come to Ankara and entered into touch with the Government and the Assembly... It was asserted that there might be people who would interpret this meeting unfavourably... The one who wrote this to me was Rauf Bey, President of the Council of Ministers. I naturally placed no importance on this communication. On the contrary, I arranged my journey in a way that I should meet İsmet Paşa at Eskişehir, in order to be able to converse with him at the earliest possible moment. After our return to Ankara, İsmet Paşa explained the situation in the Council of Ministers and asked for further instructions.

It was thought necessary to ask for the advice of the Assembly. The question was put before them. The debates and the discussions of the Assembly on this subject lasted for many long days.

We felt that the adherents of the opposition had become irreconcilable enemies to our delegation and İsmet Paşa... After peace had practically been made he had not concluded it but had returned... The delegation had acted contrary to the orders of the Council of Ministers.

The attacks which began in secret sitting of the 27 th February, 1922, were continued with the same violence and passion till 6 th March; I was obliged to take part in these debates from the beginning to the end. The opposition varily gave the impression that they did not know what they wanted. The end was that the Assembly was not capable of coming to any resolution, either for or against.

We clearly understood that the opposition in the Assembly wanted to use the Peace question as a means for giving free course to their passion.

A certain section of the Press took the trouble to stir up these passion with an astounding ardour. It was evident that it would be difficult to arrive at a solution of the Peace question in an As-

sembly in such a frame of mind; this was indeed very sad by the way. In the general explanation which I gave in the Assembly I represented the situation in all its points. I quoted all possible eventualities.

I said that the policy consisting of attacks against our delegation, made by regarding the declarations which some of the delegations of the Entente Powers had made before their return as to be true and well founded, was not a praiseworthy policy.

I declared that what we had to do was to listen to what our delegation had to say, to accept their explanations in good faith and to judge the situation accordingly.

I declared that it was the duty of the Council of Ministers present in the Assembly to give their opinion as to whether the delegation had acted according to the instructions of the Cabinet or not.

Finally, I declared that the delegation was responsible to the Council of Ministers, who on their part are responsible to the Assembly. The Assembly must give new directions to the Cabinet; based on these directions, the latter must give special instructions to the delegation. It was neither useful nor the Assembly to occupy themselves with details.

I also expressed my point of view regarding these directions : "It would not be possible to bring on a discussion of the temporary suspension of the Mosul question, but it was most essential to enforce, in sure and uncompromising form the independence and right of the nation and country in every administrative, political, economic, financial and other question and to obtain the complete evacuation of the redeemed territories."

I added to my remarks the following : "Our delegation has fully and completely fulfilled the duty entrusted to them. They have maintained the dignity of our nation and Assembly. If you are desirous of bringing the Peace question to a successful issue, the Assembly must also morally support the delegation to enable them to continue their work. When you act in this manner, we shall be able to hope that we might enter into an era of peace."⁴

4) Speech delivered by Mustafa Kemal Atatürk, *op. cit.*, p. 586.